

## Állambiztonság és a vendéglátás szigorúan ellenőrzött terei a szocializmusban

### *A „Koccintós”-csoport leleplezése*

A szociális élet megnyilvánulásainak teret adó és időt biztosító vendéglátó intézmények (félnyilvános terek) eddig többnyire csak az államosítással vagy az iparosítással összefüggésben kerültek a szocialista korszak (társadalom) történetét, kulturális mintáit, szokásait kutatók látókörébe.<sup>1</sup> Emellett inkább csak ismeretterjesztő, anekdotikus publicisztikákban, sokszor nosztalgikus vagy épp a korszakot teljeséggel negligáló hangvételben folyó diskurzusokban esik szó a múlt rendszer ezen életvilágáról.<sup>2</sup> A rendszerváltás utáni történetírás pedig jellemzően a determinista historicizmus szellemében érintette a kérdést. A korszakot újabb szellemben tárgyaló történeti, antropológiai munkák az évezredfordulótól kezdtek megjelenni, amelyek a korabeli társadalom-kutatók eredményeinek revízióját is jelentik.<sup>3</sup> Jelen tanulmánnyal ezekhez kívánok csatlakozni. A korszakot átélő egyén illetve szociális kapcsolatainak, társasági életének (lehetőségeinek) jellemzésével, rekonstruálásával mozaikszerűen igyekszem bemutatni a Kádár-korszak mindennapjainak ezen szeletét és az identitások kialakulásának sokszínű folyamatát. Erre – most néhány eset bemutatásával – elsősorban állambiztonsági levéltári források használatával, illetve narratív interjúkból, visszaemlékezésekből idézve teszek kísérletet. Vajon miként változott a vendéglátás szerepe az egyes mikroközösségek, illetve egyes vonatkoztatási csoportok<sup>4</sup> identitásában a szocializmus éveiben? Mennyiben vált és válhatott a rendszer és hivatalos kultúrájának kritikai mezőjévé? Mennyire jelentettek ezek a csoportok tényleges veszélyt a fennálló rezsimre, és milyen eszközöket vetettek be fegyvelmezésükre? Milyen értékeket, és identitást képviseltek: individualizmust, tradicionalitást vagy netán nyílt lázadást a rendszer hivatalos kultúrájával szemben? Mindezek feltárására, a mindennapi élet (sze-

1 Majtényi – Szatucsek 2001, Horváth 2004. Nem társadalomtörténeti ihlettségű, de hasznos forrásmunka: Molnár Gál 2001; Gundel – Harmath 1979.

2 Az életvilág „az a >jelenségtér<, ahol a cselekvők fellépnek, találkoznak egymással, ahol látják és hallják őket. Az életvilág térbeli dimenzióját az >emberi pluralitás ténye< határozza meg: minden interakció egyesíti a jelenlevők sokrétű észlelési és cselekvési perspektíváit, akik mint individuumok összetéveszthetetlen álláspontra helyezkednek.” Habermas 1987: 235. Habermasnál az életvilág egy szembenállás, egy ellentétpár egyik fele, emiatt a társadalmi világ két részre osztható: az életvilágra és a rendszerre, mely szemben áll az életvilággal. Erről bővebben: Felkai 1993: 301.

3 A teljesség igénye nélkül néhány ilyen munka: Horváth 2004, Majtényi 2005, Tóth 2007.

4 Vonatkoztatási csoportnak nevezünk minden olyan csoportot, mellyel az egyén a maga attitűdjeit kapcsolatba hozza. Arra a csoportra utal, melyben az egyén el akarja fogadtatni magát, illetve ha már elfogadták, akkor ennek az állapotnak a fenntartására törekszik. Ennek következtében az egyén értékeit és normáit ehhez a csoporthoz vagy csoportokhoz igazítja. Kelley 1986.

repek) dinamikus fogalmi értelmezése alapján, a hagyományos társadalomtörténet mellett – a mikrotörténeti látásmód előtérbe helyezését tartom a vizsgálódás szempontjából lényegesnek, amely a szubjektum, a korszakot átélő egyén (identitása) felől közelíti meg a történelmet.<sup>5</sup>

## *A vendéglátás intézményei az állambiztonság fókuszában*

A korszakban, a vendéglátás tereit használó közösségek (társaságok) megismerésének igénye nem annyira tudományos kutatás, hanem sokkal inkább a belügyi szervek feladatai közé tartoztak, egészen a nyolcvanas évek végéig.<sup>6</sup> A legaprólékosabb, legintenzívebb megfigyeléseket e téren az ötvenes-hatvanas években végezték. Néhány ügynököt kimondottan erre a szektorra állítottak rá, amire sokszor álnevük is utalt: „Derű”, „Énekes”, „Farsangi”, „Garas”, „Gulyás”. Ők főként „civilben” zenészek, felszolgálók, ruhatárosok voltak, vagy épp maguk az üzletvezetők (mint hivatalos kapcsolat) személyében működtek együtt az állambiztonsági szervekkel. A Gundel étteremben például 1964-ben a közel száz alkalmazottból 22-en jelentettek valamilyen formában.<sup>7</sup> Igaz, ez kiemelt veszélyeztetettségű intézménynek számított, mivel a vállalat bonyolította a pártvezetés protokolláris rendezvényeit. A hatvanas évektől folyamatosan a Gundel Étterem végezte a párt és a kormány protokolláris rendezvényeinek lebonyolítását. Előtte, 1961-ig a Gellért illetve a Margitszigeti Nagyszálló, és esetenként a Hármashatárhegyi étterem látta el ezt a feladatot.<sup>8</sup> Ezek a

5 A mindennapok történetének ezen megközelítéséről: Gyáni 1997a.

6 Más, zenetörténeti aspektusból ezt részben feldolgozta: Szőnyi 2005. A szerző az állambiztonsági iratokon keresztül mutatja be a magyar zenei életet, az egyes zenészek és hozzájuk kapcsolódó „sleppet”, baráti körének identitását. A megfigyelések javarészt valamilyen presszóban, vendéglőben készültek, melyek az adott csoport törzshelyeiként funkcionáltak. Emellett az ügynökök jelentéstételének helyszínei egyben a vendéglátás terei is voltak, sok esetben a tartótisztek egy-egy presszót rendszeresítettek az ügynökkel való találkozásra. Ilyen volt például a Kékes vagy a Kis Nemzeti Presszó – mára egyik sem maradt meg vendéglőnek.

7 1961-ben a vállalatnál a nyári hónapokban (a szezonban) 120 fő állt alkalmazásban, ez a létszám a téli hónapokban 75-80 főre apadt, így közel 40%-uk szerződéses alkalmazott volt. Az alkalmazottak közül ekkor ketten, mint informátorok (felszolgálók, esetenként maga a főpincér), húsz tk. (azaz társadalmi kapcsolat) és három hivatalos kapcsolat (vezetők) működött együtt az állambiztonsági szervekkel. 1964-ben a tk. állomány 22-re nőtt, a 45 felszolgáló + 15 kiegészítő pincérből 16-ot beszerveztek. 1969-ban összesen már csak 16-an (2 informátor, és 14 tk.) dolgoztak az állambiztonságnak, de az alkalmazottak létszáma nyáron ekkor már elérte a 150-160 főt (télen pedig 120-as állandó alkalmazotti létszámot). A beszerzési arány a nyolcvanas évek elejére tovább csökkent: 1981-ben a vállalat személyi állománya 220 főre duzzadt, ekkor már csak egy titkos megbízott, 7 fős társadalmi, valamint 4 hivatalos kapcsolat (munkaügyi előadó, konyhafőnök, igazgató és igazgatóhelyettes) tartását látták szükségesnek a belügyi szervek. ÁBTL 0-20004/3 „Rombolás és merénylet”.

8 Ma Udvarház étterem néven működik a Hármashatárhegyi út 2. szám alatt. Az étterem az Országos Idegenforgalmi Szálloda és Éttermi Vállalat felügyelete alá tartozott (későbbi neve Hugarhotels). A Gundel igazgatása alá tartozott még a Rózsadomb és a Hármashatár-hegyi étterem is, esetenként ide is szerveztek állami fogadásokat. Emellett a vállalat feladata volt az összes állami protokolláris rendezvény, Parlament, követségek, vidékre utazó politikai delegációk ellátása. Az éttermet 1973 és 1979 között átépítették (korszerűsítették), és egy amerikai testvérpár (Lang és Lauder) tulajdonába került.

helyek korábban jellemzően a nagypolgárság és a felső-középosztály szórakozásának, ezáltal társasági reprezentációjuk szinterei voltak.

A kocsmák a korszak hivatalos diskurzusában az alkoholizmus, a prostitúció és a bűnözés melegágyaként, a politikailag megbízhatatlan elemek gyűjtőhelyeként kerültek bemutatásra.<sup>9</sup> Egy 1952-es tanácsi jelentés szerint a „helytelen” műsorpolitikájú zenés vendéglátóhelyek és a prostitúció együtt jártak, és konkrétan megemlítenek néhány „fertőzött” szórakozóhelyet is: „A szórakozóhelyek műsorpolitikájával szorosan összefügg azok erkölcsi szelleme is. Több helyen virágzik a >titkos< prostitúció. (Budapest mulató, Sirály espressó, Anna espressó, stb.) Az ismeretségeket gyakran a pincérek közvetítik.”<sup>10</sup>

A vendéglátás és a bűnözés közötti kapcsolat nem volt új keletű jelenség. Mégis az államosítások után potenciálisan mindenki nyilvántartottá (megfigyelté), és ha rendszeresen szórakozni járt (ami kvázi egyenlő volt a propaganda által sulykolt „proccoló” polgári léttel), máris gyanússá vált. Az állambiztonsági szervek folyamatosan igyekeztek egyes alvilági csoportok és egy-egy vendéglátóhelyre járó közönség összemosásával operálni, stigmatizálni.<sup>11</sup> A vendéglőket, kávéházakat, eszpresszókat az ötvenes években kriminalizálták, és a „bűnös” polgári szokások maradványainak bélyegezte meg a korabeli propaganda.<sup>12</sup> Pedig a rendbontások, verekedések, rendszer elleni nyílt, verbális megnyilvánulások elsősorban a munkáslakta külvárosi kerületek italmérőiben történtek. A sajtó által bemutatott, idealizált munkásállam hétköznapijainak része volt a rendszeresen vendéglőbe járó, és ott vidáman, kultúráltnan szórakozó dolgozó hamis képe. Egy 1955-ös BRFK jelentés<sup>13</sup> szerint azok a helyek voltak fokozottan veszélyesek, és a rendőrség azoknak a bezárására tett javaslatot a látogatás alatt, ahová a rendszer eszményévé tett kétkezi munkások jártak szórakozni, mint például a Csepeli népbüfé vagy a Vasmű étterem. Az ötvenes években a közbiztonság nem javult, és a nyilvánosházak felszámolása, a prostitúció illegalitásba kényszerítése sem szüntette meg az egyre virágzóbbá váló titkos kéjelgést.<sup>14</sup>

Az államosítás során kinevezett, megbízhatónak számító üzletvezetők – akik gyakran a kinevezésüket megelőzően belügyi funkciót, politikai tisztséget viseltek – mellett, beépített társadalmi kapcsolatok, titkos ügynökök, lakóbizalmik és a rendszeres rendőrségi ellenőrzések (razziák) révén a félnyilvános tereket és az ott megjelenőket igyekezett a hatalom ellenőrzése alá

9 Erről részletesebben: Havadi 2006a.

10 BFL. Fővárosi Tanács VB. XXIII.102a. 1952. június 6.

11 Havadi 2006a.

12 Havadi 2006b: 5-11.

13 BFL. XXIV. 1. BRFK 1/49/187/1955 (SZT) Útvonal biztosítási tervzet

14 Budapesten 1943-ban 3400 igazolvánnyal ellátott kéjnéző működött. A világháború lezárását követően 1360 jelentkezett közülük az erkölcsrendészeti hatóságoknál, de létszámuk hamarosan 1200 körülire zsugorodott. Ezek az ismert kéjnézők, a hivatásosok, jóval kevesebb gondot okoztak, mint azon társnőik, akik - kb. 10-12 000-en - titokban, nem adózva úzték az ipart. Ha visszaadták is az igazolványukat, előéletük miatt nehezen tudtak elhelyezkedni, és így sokukat újra és újra a régi szakmájába kényszerített a megélhetésük fedezése. Ezeknek a kéjnézőknek a száma az internálótáborok 1953-as felszámolása után még tovább növekedett, és a velük szembeni fellépés egyik legnagyobb akadályát képezte, hogy a prostituáltakra vonatkozó kihágási rendeletnek nem készült végrehajtási utasítása. Botos 1988: 137.

vonni. A politikai elit és az államapparátus szerveiben megtestesülő makrohatalom új, mesterséges (életvilág-idegen) értékekkel próbálta megtölteni a rendszer intézményeit, és ehhez megkísérelte kiépíteni a mikrohatalmi (munkahelyi) mezőben saját, új mintáit és fegyelmező normáit.<sup>15</sup> Mivel sokszor a hatalmi-elithez tartozók sem tartották ezekhez a normákhoz magukat, így a társadalmi csoportokra amúgy is külsőleg ráerőszakolt kulturális minták sem töltötték be az érték szerepét. Legfeljebb ezek a későbbiekben a konszolidáció révén elismerté váltak, elősegítve ezzel az uralom legitimizálódását. A régi és új sajátos keveredése, egyfajta kontinuitás és diszkontinuitás jellemezte a korszak vendéglőinek életvilágát is. Az államosítás különösen meghatározó volt a szórakozás tereinek és az italfogyasztás funkcióváltozása szempontjából. Az így kialakult magatartási minták később is folyamatosan éreztették hatásukat a vendéglátásban, 1956 után is.<sup>16</sup>

A Kádár-korszak konszolidációs programjának jeleként a hatvanas évektől nagyobb mértékben fogadták el a vendéglátáshoz kapcsolódó társadalmi igényeket. Emiatt az egyes intézményfajták (bisztrók, presszók, kisvendéglők, majd bárók) száma ugrásszerűen emelkedett.<sup>17</sup> Ám a társaságok magánéletét, tevékenységét a hatalom még ekkor is jellemzően repressziós módszerekkel felügyelte, amit jól szemléltetnek az állambiztonság megfigyeléseit és konspirációs tevékenységét rögzítő – ám még csak kis részben feldolgozott – levéltári források.<sup>18</sup> Az állambiztonsági szervek – folytatva az ötvenes évek „hagyományait” – a hatvanas évekre kiépített besugóhálózattal rendelkeztek. Így nemcsak a kiemelt veszélyeztetettségű, a pártelit által látogatott helyeken (mint például a korábban említett Gundelben) gyűjtöttek információkat, hanem bizonyos, a közvéleményt foglalkoztató események előtt ad hoc módon is. A hálózati személyek így általában valamelyik vendéglátóipari intézményben – ügyelve a beépített emberek testi épségére jellemzően éttermekben vagy presszókban és nem italboltokban – kerültek bevetésre.<sup>19</sup> Ilyen alkalom volt például az 1966-os Futball Világbajnokságon a Magyarország–Szovjetunió mérkőzés.<sup>20</sup> „A Rozmaring espressóban egy négy fős asztaltársaság volt, akik a VB-vel kapcsolatosan az alábbiakat beszéltek: A magyar csapat eladja a mérkőzést, kapnak fejenként 100.000 Ft és győzni engedik a

15 A fegyelmező normák foucault-i értelméről bővebben: Gyáni 1997a; Foucault 1990; Szekeres 2006.

16 1956 forradalmának jelentőségét és hatásait nem vitatva rá kell mutatni arra, hogy az 1953-1963 közötti időszak a politika, a gazdaság és a társadalomirányítás terén egyaránt igen erős kontinuitást mutat az 1948-56 közötti időszak gyakorlatával. Valuch 2003; Rainer M. 2004: 11-30.

17 Belkereskedelmi Minisztérium Statisztikai Tájékoztató, 1962-1969, KSH; Belkereskedelmi tájékoztató adatok, 1967, KSH; Belkereskedelmi vállalatok fontosabb adatai, 1975, BkM; Pintér Tibor (szerk.): Belkereskedelmi Évkönyv, 1983. Bp., 1984, KSH.

18 Legszemléletesebben a Fővárosi Tanács VB, vagy Népművelési Osztályának ülései (MOL. XXIII.102.a és 114.) valamint az ÁBTL ügynöki jelentéseiben akadhatunk szemléletes forrásokra, melyek jól tükrözik a hivatalos (pártállami) kultúra viszonyát a vendéglátáshoz.

19 Pedig jellemzően a munkás-rétegek által „használt” italboltokban, kocsmákban követtek el – a hagyományos vagyoni elleni bűnesetek mellett – rendszerellenesnek minősített politikai bűncselekményeket (igzatas, uszítás, hivatalos személy elleni erőszak). Ám az apparátusnak elsősorban az újjáéledő polgári, értelmiségi rétegekre nézve kellett terhelő adatokat „szolgáltatnia”. Havadi 2006a.

20 Szovjetunió-Magyarország 2-1 (1-0) 1966. július 23. Sunderland, Anglia, világbajnoki negyeddöntő.

szovjeteket. Később a társasághoz egy magas kb. 45-50 [éves] férfi jött be és bekapcsolódva a beszélgetésbe kijelentette: ha a magyarok győznek a szocializmusnak vége Magyarországon. A személy ezen kijelentése után távozott.”<sup>21</sup>

A korszak szórakozási lehetőségeinek helyet biztosító presszók /eszpresszók/, éjszakai bárók, mulatók látszólag azt nyújtották vendégeiknek, mint egykor a polgári mintákat közvetítő éjszakai kávéházak, de csak látszólag, mivel életvilágukban mégsem válhattak a kommunikáció uralommentes tereivé. Az uralom (Kádár-rendszer) – ellenőrzés, és rend – fegyelmezés eszközei a vendéglátásba is folyamatosan beivódtak és részben a korábbi vendégközpontú értékek helyére léptek. Mivel ezek az intézmények fontos szerepet tölthettek be a hírek, információk terjedésében, az állambiztonság is megkülönböztetett figyelemmel kísérte életvilágukat.

## *Polgári hagyományok és „középosztály”*

A hivatalos diskurzusban a polgári értékeken alapuló vendéglátás világa sajátos funkciót töltött be. Az ideológiai előírások ellenére a fővárosi tanácsstagok közül többen is középosztályi (státusz) mintákat (is) követtek. Bár más ideológia alapján, de ők is a polgári vendéglátás tereit használták mindennapjaikban. A Fővárosi Tanács Végrehajtóbizottságának (VB) ülésén elhangzott hozzászólásokból kiderült, hogy a VB egyes tagjai 1963-ban rendszeresen jártak a Citadella éttermébe. Egyikük szóvá is tette, „hogy családjával hétvége rendszeresen feljár a Citadellába ebédelni, és ki kell fizetnie a 2 forintos a belépőt, pedig őt nem érdekli a panoráma.” Végül a belépőt helybenhagyták, mivel már ez is „megszűri” az odalátogatókat. Több tanácsstag kritizálta, hogy a Citadellában nem elsőosztályú a kiszolgálás, miközben példaként megemlítették a Búsuló Juhászt [ma is működő exkluzív vendéglő a Budai Vár lábánál], mint reprezentatív, de nem belépős vendéglőt.<sup>22</sup>

A források arról is tanúskodnak, hogy az elegáns (polgári) helyek továbbra is a „rég” középosztály reprezentációit szolgálták és így például csak elegáns öltözékben léphettek be vendégek: „A Belkereskedelmi Minisztériumhoz tartozó mulatóknál és kávéházaknál a következő főbb hiányokat tapasztaltuk: Ezeknél a szórakozóhelyeknél a műsorpolitika hibái a – véleményünk szerint – helytelen osztálypolitikából adódnak. Ezek a mulatóhelyek és kávéházak nem elsősorban a dolgozókat, hanem a kétes egzisztenciájú, nagypénzű, burzsoá beállítottságú elemeket kívánják kielégíteni. Ennek egyik bizonyítéka ezeknek a szórakozóhelyek-

21 „Papp Ferenc” titkos megbízott (továbbiakban tmb.) 1966. július 23-án kelt hangulat-jelentése a magyar-szovjet VB meccs előtt. A megfigyeléseit a Rozmaring Eszpresszóban (November 7. tér, ma Oktogon) illetve a ma is működő Bartók Béla úti Szeged Étteremben végezte. Az eredmény tudatában a meccs utáni vélekedéseket és Baróti Lajos lemondásának visszhangjának megfigyelését is feladatul kapta (ez utóbbiról a július 29-én kelt jelentésében számolt be). ÁBTL. M-39755. „Papp Ferenc” 1964-1983 között adott jelentéseket, 1965-ben MÁV-lakatos fizetését megduplázandó a Metró együttesben is játszott, elsősorban zenésztársairól jelentett. Ő Elekes Zoltán szaxofonos, a Sámson, majd a Metró zenekar egykori tagja, akit 1965-ben vettek át a katonai elhárítástól informatorként a BRFK III/III B Alosztályához. 1965-ös kiképzését részletesen ismerteti: Szőnyi 2005: 126-134. Róla a Metró másik tagja, Fogarasi János „Gara” fedőnéven jelentett, miként Fábán Tibor („Farsangi” fn.) is, aki feleségéről adta egyik első jelentését: Szőnyi 2005: 140-141.

22 BFL. Fővárosi Tanács VB. XXIII.102a. 1963. augusztus 7.

nek az árpolitikája. Az éjszakai mulatóhelyek törzsközönsége általában fejeként egy alaklommal 300-400 forintot költ. Bizonyíték továbbá, hogy ezeknek a szórakozóhelyeknek műsorkezdési időpontja éjfél körül van, igen gyakran éjfél után. Természetes, hogy ezeket a műsorokat nem azok nézik, és nem is azok számára készítik, akik másnap reggel dolgozni mennek. A pincérek és a személyzet magatartása is a burzsoá szórakozóhelyek szellemét tükrözi. A napokban tapasztaltuk a Jereván mulatóban<sup>23</sup>, hogy szolidan öltözött vendégeket, akikről látható volt, hogy nem fognak többszáz forintot költeni, az előszobában azzal tanácsoltak el, hogy nincs üres hely, illetve asztal, pedig belépésükkor a valóságban még négy üres asztal volt. Utánuk jöttek feltűnően jól öltözött, láthatóan nagypénzű elemek, ezeket a legnagyobb udvariassággal az előszobából az üres asztalok felé.”<sup>24</sup>

A hatvanas években az idegenforgalom nem csupán gazdasági megfontolásokból, hanem a konszolidációs politika egyik lehetséges eszközeként is egyre gyakrabban vált központi kérdéssé.<sup>25</sup> Az 1961-ben kezdődő, végül teljes egészében 1964-re kidolgozott városfejlesztési program elsősorban Budapest frekvenciát részeire<sup>26</sup> (a Várra és a Kiskörút által határolt belvárosra) valamint a Balatoni turizmus fejlesztésére fókuszált. Ekkor indult meg a Dunaparti Szállodásor építése és környékének rehabilitációja, valamint a balatoni új szállodák építése amerikai mintára (pl. Tihanyi Motel, majd a Balatonfüredi Annabella, Marina Szálló, később az Auróra Balatonalmádiban). Ezek már a nyugati turisták elvárásainak is megfelelő létesítmények voltak. A Fővárosi Tanács VB ülésein a Citadella átépítése (illetve annak tanácsi vitája) is a nyugat felé nyitó kül- és gazdaságpolitikát szimbolizálta. A szálloda és étterem-komplexum beruházásának kérdése 1961 és 1965 között rendszeresen napirendre került.<sup>27</sup> Ennek egyik oka az volt, hogy a nyugati turisták igényeinek előnyben részesítését célul kitűző átalakítások igen költséges új beruházásokat igényeltek, melyek felettébb költségesek voltak. Ezek közé tartozott például a légkondicionáló rendszer létesítése, amit csak „kemény” valutáért megvásárolható nyugati technológiával tudtak megoldani.<sup>28</sup>

23 A híres polgári mulató a Semmelweis utca 1-3 szám alatt üzemelt, ahol ma a Magyarok Világszövetsége székel. Az egykori éjszakai kávéház hangulatáról: Gergely 2005.

24 BFL. Fővárosi Tanács VB. XXIII. 102a. 1952. június 6.

25 Ennek első megmutatkozása: a Brüsszeli világiállítás (1957) magyar pavilonja volt, amely a „hagyományos”, gazdag gasztronómiát és vendéglátást bemutató programsorozata azt a képet festette, hogy a magyarok milyen magas életszínvonalon élnek.

26 A Fővárosi Tanácsnál Révész Ferenc (Idegenforgalmi Állandó Bizottság) dolgozta ki az első városfejlesztési koncepciót. Ezzel párhuzamosan előtérbe került a közlekedés fejlesztése is. A kérdés aktualitásának ideológiai magyarázatául adták, hogy a fejlesztési terv elsősorban a dolgozók érdekeit szolgálja, másrészt az idelátogatókat. Valójában az idegenforgalom egyik fontos funkciója az volt, hogy külföldön legitimálja az 1956 után hatalomra került politikai elitet. Ennek egyik szimbóluma a Citadella és környékének rendezése lett. A Citadella épületének minőségi idegenforgalmi célú felhasználására a Végrehajtó Bizottság 1961 tavaszán a Fővárosi Idegenforgalmi Hivatalnak adott megbízást. Az így részben és ideiglenesen helyreállított épület turista-szállót, pince-borozót, sör-teraszt és körkilitót létesített. „A Citadella 1961.

27 BFL. Fővárosi Tanács VB. XXIII. 102a. 1961. július 12; 1963. augusztus 7. valamint Fővárosi Tanács ülései XXIII.101a. 1964. december 18-19.

28 „A légkondicionálás és a mesterséges szellőzés megoldása, valamint a konyhák energiaigényének biztosítása jelentős kalóriaigénnyel lép fel, ezért olajtüzelésre tervezett központi fűtőberendezést is előirányzott a program. E két gépészeti munka költsége meghaladja az 5 millió Ft-ot, az üzemeltetéshez szükséges automatika pedig 13.200 dollár tőkés importot igényel.” BFL. Fővárosi Tanács VB. XXIII.102a. 1961. július 12.

Fontos gazdasági célkitűzés lett a deviza-bevételek növelése, de ehhez megfelelő (csalogató) intézményrendszer kiépítése vált szükségessé. Az idegenforgalom külön szakosodott a keleti és a nyugati vendégekre: „a keleti turisták alacsonyabb szolgáltatásokkal is beérik, ezért nem vittek oda [a Citadellába] ideáig nyugati vendégeket, vagy csak egy-egy éjszakára, ha másutt nem volt hely.”<sup>29</sup> Jellemzően ezek a reprezentatív, osztályon felüli helyek (Gellért, Gundel, vagy például a Hármashatárhegyi vendéglő) a propaganda ellenére messze voltak a kor hétköznapi emberének életterétől és lehetőségeitől, használatukat csak kiváltságos rétegek engedhették meg.<sup>30</sup> A változás része volt az italboltok bezárása vagy átalakítása a reprezentatív, turisztikailag kiemelt helyeken (polgárosítása), amit propagandaszerűen összekötöttek az alkoholizmus elleni harccal.<sup>31</sup>

Egykori felszolgáló, aki a hatvanas években a Citadellában és a Búsuló Juhászban is dolgozott, így emlékszik vissza a két hely közönségére valamint miliójére:

„[...] Ott [a Búsuló Juhász vendéglőben] 8-10 asztal volt, fönt és egy éjszakai bár alatta, ami este 11-kor nyitott. Akik oda jöttek vacsorázni, azok utána

29 BFL. Fővárosi Tanács VB. XXIII.102a. 1961. július 12.

30 „(...) A fővárosban a minőségi kiszolgálást igénylő „elit” vendéglátását az 1950-es évek közepétől újból megnyíló Múzeum, az Astoria kávéház és a Gundel képviselte, amelyek formavilágukban igyekeztek megőrizni és ápolni a háború előtti hagyományokat. A Gundel étteremben 1952 májusában a legdrágább fogás – egy adag libasült pirított burgonya körettel 71,55 forintba került délben, míg este 80,10-et kellett ezért a vendégnek ugyanott fizetnie. De emellett volt babfőzelék 2,65-ért illetve délig két féle zóna 9 forinttól. A hatvanas évek Gundeljének vendégköréről így emlékszik vissza Pár Gyula, az egykori konyhafőnök: „Általában nagycégeknek a vezetői, diplomáciai testületek, ezekkel kapcsolatos fogadások, ebédek, vacsorák, üzleti tárgyalások, és általában a módosabb kereskedők jártak oda, mert azért régen is egy-egy jól menő maszek, szücs stb., ha nem is rendszeresen, de alkalmanként megengedhette magának, hogy bejöjjön. Nagyon sok külföldre szakadt hazánkfia, aki hazajött, és a Gundel volt náluk a nimbusz, meg a Gellért, és itt meg is kapták azt a pénzükért, amit mondjuk elvártak. Fiatalok nemigen jöttek, mert mint ahogy kezdem mesélni, hogy egy május 1-én ugye bejött, most mondom, hogy akkor nálunk 210 forint volt egy konyak, de a legolcsóbb menü már 21 forintért elérhető volt. [...] Egy Napóleon konyak abban az időben nagy érték volt. Na most beült a kerthelyiségbe a vidéki emberke, kért két konyakot, a fele fizetése mindjárt elment, és mikor megkapta a számlát, akkor nagyon sok nem is tudta kifizetni, ez komoly probléma volt. Na most, csak azt mondom ezzel, hogy az egyszerűbb, alacsonyabb keresetű embereknek nem volt elérhető. Komersz italokat nem is árusítottunk, volt főzéshez meg egyébhez, de jellemzően a legdrágább dolgok voltak. A követségek is, ha tartottak valamit, és azok is mire megkapták a számlát, hát hihetetlen összegek jöttek ki. Mert mellette Kéményseprő vagy az Ezerjő Étterem, a fürdő mellett ugye, azok nyilván ilyen másodosztályú olcsó kis éttermek voltak abban az időben, oda is lehetett menni.” Havadi 2006b: 18.

31 „Felvetődött még az a probléma is, hogy tulajdonképpen mi a gyökere az alkoholizmusnak. Ez igen nehéz kérdés, és úgy gondolom, hogy ezzel kapcsolatban még a szocializmusban is lesznek viták. Az anyagban elsősorban a múltból megmaradt ivószokásokat jelöltük meg, azután a még meglévő lumpen-elemeket, akik a Józsefvárosban és egyéb városrészekben uralják az italboltokat. Ezeknek vannak törzsgárdáik és fellépésük a fiatalokra is hatással van. A fiataloknak tetszik az a vagány hang, amelyet ott használnak, és ezáltal ezeket a fiatalokat is magukkal ragadják.” „Budapest 1964-ben 350 olyan italbolt volt, amelyben elsősorban borkimérés folyt. Kimutatható, hogy ezeknek a forgalma azzal párhuzamosan növekedett, ahogy csökkentettük az italboltok számát. Önmagában azzal tehát, hogy csökkentjük az italboltok számát, nem tudunk hatékonyan védekezni az alkoholizmus ellen. (...) Ez társadalmi kérdés, szociológiai kutatómunkát igényel a probléma feltárása, (...) ezért ezekkel a kérdésekkel a szociológusoknak is kell foglalkozniuk.” A Vöröskereszt budapesti elnökségének jelentése az alkoholizmus elleni küzdelem helyzetéről. BFL. Fővárosi Tanács VB. XXIII.102a. 1965. augusztus 18. 132-139.

döntő részben lementek a bárba szórakozni. Ebbe a bárba, akármikor ment, zsúfolásig tele volt. Az az érdekes, hogy akkor még megmaradt ez a szokás, és az emberek igényelték ezt a fajta szórakozást. Ez nem azt jelentette, hogy összeverték egymást, mert azokat kipenderítették. Sosem felejttem el, hogy ott jellemző volt, hogy este fehér szmokingban jelentek meg, ebben a munkásparaszt országban. Leült, vacsorázott, közben cigányzenét hallgatott, majd lement a bárba a feleségével, ahol elegáns, szmokingban lévő pincérek szolgáltak föl. A bárpultban egy kiválasztott, gyönyörű nő volt, az volt a mixer, és ott volt még egy ruhatár. Annyit kerestem ott egy este, mint az apám egész hónapban. Most ezekre a helyekre megbízható vagy beépített emberek, meg azoknak a rokonai kerültek. Ez akkora állás volt, mintha kineveznék vezérigazgatónak egy bankba havi másfélmillióért. Itt a mi szakmánknak is egész más volt a presztízse, nagyon jó borralaló volt. Míg egy gyárban kerestek akkor 1000 forintot, én papíron ugyan ennyit, csak én még kettőt vagy hármat hozzákerestem borralalóval.

Míg a Citadella [ahol korábban dolgoztam] egy kirakat intézet volt, és oda főleg csak külföldiek vagy protokoll vendégek jártak, addig a Búsulóban egy komoly törzsközönsége volt. Itt csak kevés asztal volt, ugyanakkor itt is volt egy 5-6 tagú cigányzenekar, ami úgy játszott ugye, hogy ez a 8-10 asztal tudott beszélgetni, nem olyan hangosan játszottak, mint most, hogy nem érti az ember a saját szavát. Énekelték ezeket a magyar dalokat. Például a Lakatos Tóni, aki abszolút úriember volt, aki ilyen jó testes, hasas kinézetű volt. Például Hacsaturján kartáncot játszott kapásból. Eljátszott klasszikust is, bármit, amit kértek. Ők kijárhattak külföldre is, kint leszerződtek, és akkor kint keresték a pénzt. Neki Opelja volt, mikor itthon még ilyen ócska Pobjedákkal jártak. [...] Egyrészt ez a levitézlett értelmiségi kör, egykor tehetős polgár-réteg járt oda, és azért még tartotta magát annyira, vagy például volt otthon még annyi ezüst, amit el lehetett adni vagy esetleg egy olyan állásban volt, amivel jól keresett. Vagy pedig olyan színészek-zenészek, akik nagyon jól kerestek. Vagy orvosok, azok azért tényleg jól kerestek, mert ugye szintén borralalós szakma, de ezt paraszolvenciának mondják elegánsan. Ügyvédek. Szóval ilyenek jártak fel oda. [...] Egyszóval válogatott közönsége volt, főleg értelmiségiek, felkapott művészek, zenészek. [...] Pál Sanyi nevű bázongorista játszott a Búsulóban. Különben egy nagyon kedves ember volt, de hát szegényke nyomorék volt.”<sup>32</sup>

A vendéglátás (félnyilvános) terei, mint egyes közösségekbe integrálódott csoportok identitás képző és státusz reprezentációval bíró intézményei, amelyek használatuktól függően strukturálják ezen csoportok szociális életét. Életstílust és identitást megjelenítő szokások kapcsolódhatnak hozzájuk, amelyek az egyes társadalmi csoportok identifikációs szintjének, presztízisének megfelelően a kapcsolatteremtés és kapcsolatápolás színterei. A régi úri középosztálynak tulajdonított jellemvonásokkal egyes megfigyelt csoportokat is jellemezhetek, amelyek ebben a megközelítésben sajátos életvilágokat képeztek.

32 Interjú Károvi Tamással. Készítette: Havadi Gergő, Bp. 2006. OHA



## A „Koccintós”-csoport: a „középosztályi” értékek kontinuitása

A „megfigyelt” csoport tagjai a két világháború közötti rendi („úri”) középosztályi státust és ennek megfelelő életstílust képviselték a belügyi szervek beszédmódjában.<sup>33</sup> Ez megmutatkozott a vendéglátás félnyilvános tereinek, intézményeinek tudatos használatában és annak belügyi ábrázolásában is. A megfigyelt társasághoz egykori, javarészt már nyugalmazott katonatisztek, ügyvédek, orvosok, banktisztviselők, újságírók, egykori detektívek valamint egykor magas beosztású állami tisztségviselők tartoztak. Elnevezését a belvárosban, a Váci utcában működő „Koccintó” nevű vendéglőről kapta. A csoportban a legmagasabb presztízsűnek a tájékozottságot, az idegennyelvtudást, valamint a külföldi (nyugati) kapcsolatrendszert, illetve a háború előtti társadalmi státust, rangot tartották. A jelentések szerzői szerint beszélgetéseik állandó témája volt a külpolitikai és aktuális politikai események értékelése. Ennek nyomán több összeesküvés elmélet is megfogalmazódott.<sup>34</sup> A jelentések szerint a tagok azzal próbálták a társaságban presztízst szerezni, hogy ki, milyen szintű forrásból merít, illetve mennyire friss információval bír politikai kérdésekben. Ez egyenesen vont maga után a rémhírek és összeesküvés elméletek spirálját. Az állandó információ-éhségből származó, összeesküvést sejtő manipulációk születését példázza a honvédelmi miniszter időleges eltűnésének (vélt okának) magyarázata is: „A társaságból valaki felvetette, hogy Czinege Lajos honvédelmi miniszter jelenleg nem szerepel. Erre Laky Bagits elmondta, hogy nem szerepelhet, hiszen Czinege 18 orosz tisztel együtt Nyugatra szökött és fontos katonai iratokat vitt magával. Jelenleg Párizsban él. Ezt a rémhírt nagy csodálkozással vette tudomásul Kertész, Riskó és Perczel Sándor.”<sup>35</sup>

A társaságot 1960 és 1962 között állandó megfigyelés alatt tartották. Az operatív művelet célja bizonyítékok gyűjtése volt amerikai folyóiratok illegális (követési kapcsolatokon keresztül) terjesztésére, ami kimerítette az izgatás, háborús uszítás, súlyosabb esetben államellenes összeesküvés bűntényét. Az elhangzottak kontextusát az 1961 körüli feszült hidegháborús események (Kubai rakétaválság, nyugat-berlini konfliktus, amerikai elnökválasztás) adták, aminek következtében a csoport többségének értékelése szerint, a külpolitikai események alakulásában a szocializmus bukásának lehetőségeit látták és várták – ezzel is erősítve a csoport mélyen rendszerellenes identitástudatát: „1959 óta rendelkezünk >Gulyás István< fn. [fedőnevű] ügynökükön keresztül hálózati jelentésekkel arra vonatkozóan, hogy a Szabadsághíd presszóban, a Pipa utcai és a Koccintó-vendéglőben rendszeresen volt horthysta tiszték járnak

33 ÁBTL. „Koccintó”. 3.1.5 0-11505/2. 31, 38-43.

34 „Találkozóikon a legújabbban, főként a Luxemburg rádió illetve a BBC adásiban elhangzottakat ismertetik. Egyikük szemében egy „erős német-magyar-cseh királyság víziója lebegett, amely majd amerikai támogatással tulajdonképpen a monarchia visszaállítása, revíziója lenne. A royalista, Habsburg párti Schwendtner Pál (volt huszár-alezredes) elképzeléseivel a társaság tagjainak többsége viszont nem szimpatizál, mert a >független Magyarország< pártján vannak.” Uo. 60-61.

35 Uo. 118.

össze, akik izgató, ellenséges tevékenységet fejtenek ki. A nyugati rádiók propaganda adásait és egyéb rémhíreket terjesztenek, többségük háborút vár és a kommunista rendszer bukásában reménykedik. [...] >vitéz< Benkő Kálmán – volt vkf/2<sup>36</sup> őrnagy – a „Százéves” vendéglőben is találkozókra jár, ahol ellenséges hangnemben beszélnek meg az aktuális politikai eseményeket. [...] A beindított operatív ügynöki feldolgozó munka során megállapítottuk, hogy a >Koccintó< fn. ügyben, amely mint néhány horthysta katonatiszt társasági összejárása kezdődött, rendszeres propagandát terjesztő politikai fórummá vált. Egyikük vélekedése szerint, >ha még egy év múlva is él a kommunizmus, akkor mindenki legjobban teszi, ha maga is belép a pártba, mert ez azt jelenti, hogy a kommunizmus oly erős, hogy nem lehet megdönteni.<”

A hivatalos szervek beállítódására jellemző, hogy az állambiztonság öt ügynökkel<sup>37</sup> is figyeltette az amúgy ártalmatlan, tényleges befolyással nem rendelkező, főként nyugalmazott katonatisztekkel álló társaság tevékenységét, és komoly munkát fejtett ki a „veszélyesnek” vélt csoport szétbomlasztásában. Találkozókra szinte kizárólag a belváros (V. kerület) egykori nagypolgári vendéglőiben, kávéházaiban<sup>38</sup> került sor: Szabadsághíd eszpresszó (Híd presszó), Koccintó vendéglő, Pipa (utcai) étterem, Belvárosi kávéház, Corso étterem, Kárpátia étterem sörözője, Erzsébet söröző, „Százéves” vendéglő.<sup>39</sup> Közülük a legnépszerűbb a Váci utcai, egykori Koccintó vendéglő, illetve a Szabadsághíd eszpresszó (később Híd presszó) bizonyult, ahol hetente akár kétszer-háromszor is – változó létszámban – összegyűltek. Ezenkívül a jelentés alapján az alábbi, főként magas státuszú helyeket látogatták a csoport egyes tagjai: János pince – rendszeresen volt erdélyi nemesek, székely származású ludovikások társasági összejövetele; Zöldfa étterem – előbbihez hasonló társaságok találkozó helye, Pilvax Söröző – ami ma is ugyanott, és hasonló formában üzemel; Városkapu eszpresszó.<sup>40</sup>

A társaságból voltak olyanok, akiket korábban Budaörsre kitelepítettek, ennek ellenére, bár ritkábban, de továbbra is bejártak a belvárosi vendéglőkbe. A csoport hangadó tagjai identitásukat egyáltalán nem rejtették véka alá, amit a jelentést tevő beépített informátor már veszélyesnek tartott: „Természetesen hozzászólások voltak különböző felfogásban, úgyhogy a presszó átalakult reakciós szemináriummá, illetve politikai arénává. Az egész presszó figyelt, el lett sorolva a volt közös 16. huszárezred neve, ezredtulajdonosok neve,

36 VKF = vezérkari főnökség.

37 Ügynökök fedőnevei: „Gulyás István”, „Kertész”, „Derű”, „Karikás” tmb-k valamint Garas tk.

38 Ezek közül a ma is meglévők elsősorban a középosztály fogyasztási igényeit kiszolgáló helyek.

39 Később, a hatvanas évek végén fiatal zenész-társaságok, Kex, Sirius vagy a Tűzkerék együttes tagjai és azok „sleppjei” is részben ezekre a belvárosi helyekre jártak, főként Belvárosi kávéház, Corso, Kárpátia, Pilvax, Royal vagy az Erzsébet sörözőt látogatták (lásd. erről részletesen „Papp Ferenc” ÁBTL M-39755 és „Farsangi” ÁBTL M-37864 ügynökök jelentései). Ez azt mutatja, hogy az ezeknek a belvárosi vendéglőknek a közönsége igencsak változatos képet formált. Velük szemben az állambiztonság már kevésbé tudott eredményesen fellépni, mivel egyes tagjaik jelentős befolyással és népszerűséggel rendelkeztek a fiatalság körében. Az együttesek és „sleppjeik” állambiztonsági megfigyeléséről is ír részletesen: Szőnyi 2005: 165-207.

40 Az egykori Tolbuchin (ma Vámház) körút, Dimitrov (Fővám) tér, Egyetem utca, Petőfi Sándor utca, Felszabadulás tér (Ferenciek tere) által határolt terület.

hogy az ezred a nagy békében hol feküdt, monarchia melyik részében. Ez a katonai iskola 13 óráig tartott. Nem vitás hangosan [folyt], úgyhogy ha egy komoly pártfunkcionárius bejött volna, azt hitte volna, hogy a történelem kereké megállt. IV. Károly is vitaanyag volt, személyét különbözőképp taglalták.”

A társasághoz csatlakoztak olyan egykori vendéglő, kávéház és mulató tulajdonosok, főpincérek, akik ha más szinten is, de továbbra is a vendéglátásban maradtak, például. lángosos, lacipecsenyés, pincér, netán üzletvezetőként dolgoztak.<sup>41</sup> Az ügynök gyakran tippeket is adott, hogy kit lehetne beszervezni, pillanatnyi perifériális helyzete vagy valamelyik taggal történt konfliktusa miatt: „Az egyik megfigyelt (Dénes Pál) nagy futball-rajongó, a Brasil presszóban tartózkodik szabadidejében, >ez az ember a követség belső életéről sokat tud, most meg van sértve, talán beszéltetni lehetne.<”<sup>42</sup>

Az ügynökök többször is, a dekonspiráció (lelepleződés) elkerülése végett igyekeztek másokra terelni a társaságban fel-felébredő ügynök-gyanút. Akik a csoportban túl mérsékeltnek, visszafogottnak bizonyultak vagy nem politizáltak nyilvánosan, azok rögtön gyanússá, bizalomvesztetté váltak. Közéjük tartozott például Kövér Ákos nyugalmazott tüzér-ezredes, aki szinte soha nem nyilvánított véleményt politikai kérdésekben, amiért a csoport több tagja kifejtette a jelentő ügynöknek vele szembeni fenntartását és bizalmatlanságát.

A csoport néhány aktív tagja még december 24-én is találkozott a Szabadsághíd presszóban, majd 25-én a Pipa utcai vendéglőben. Kiderült, hogy a rendőrségre behívott és tanúként kihallgatott báró Wodiáner Rudolf<sup>43</sup> barátja (aki szintén répaátvevőként dolgozott) besúgója volt az ÁVH-nak. Ennek következtében kiközösítették, majd lassan a báró is kiesett a társaság életéből. Emellett az ügynök utalt a megfigyelt társaságon kívül arra is, hogy kik látogatják a vendéglőt (jelen esetben a Híd presszót): „Egyébként felhívom a figyelmet, hogy hüligrán kinézésű fiatalok is bejárnak 3-4-esével leányokkal, órákon keresztül ott tanyáznak, suttogva beszélnek, táskák nélkül jönnek, de jönnek igen jól öltözött férfiak és nők és 60 éven jóval alul, valószínűleg osztályidegenek. Razzia nem ajánlatos, mert akkor ügyfeleink kimaradnak.”<sup>44</sup>

A társaság tagjai folyamatosan panaszkodtak, hogy nem képesek életritmusuknak megfelelő (kapcsolataik ápolását lehetővé tevő), gyors pénzkereseti lehetőséggel kecsegtető állást találni, illetve nehezen viselték – részben idősebb koruknál, részben pedig középosztályi identitásuknál fogva, a fizikai munkás vagy irodai beosztotti létet. Elsősorban informális kapcsolatrendszeiken keresztül (a csoport kapcsolati tőkéjét felhasználva) próbáltak munkalehetőséghez (is) hozzájutni: „Megjelent ifj. Virágh János és Szentgyörgyi György is. Virágh János sem fogadta el az állást, csakúgy, mint az aktuális társaság volt földbirtokos tagja, aki egy síófoki vízmű-telep vezetését utasította vissza. Az Európában [étteremben] nem lehet keresni, rosszul megy, amint mondta egy kisvendéglőben fog dolgozni, jelenleg tehát régi idő óta nem dolgozik.”

41 Ilyen volt Dán Ferenc Haller téri lángossütő, lacipecsenyés – az Astóriával szembeni Arizona báró volt tulajdonosa, akit az ügynöki jelentés „kártevő, kétes egzisztencia”-ként értékelte. ÁBTL. „Koccintó”. 3.1.5 0-11505/2. 94.

42 Uo. 94.

43 A jelentés szerint arisztokrata, egykori maglódi földbirtokos. Uo. 97.

44 Uo. 95.

Egy másik „élő” állásközvetítő ajánlat a társaság egy tagjától: „A Budapesti Kénsavgyárnál dolgozó Mélyépítő Vállalat *figuránsokat*<sup>45</sup> keres. A társaságba járó Szabó Sándor nyugalmazott rendőr alezredes ajánlotta ezt a munkalehetőséget.”<sup>46</sup>

A középosztály ugyan elvesztette státusait, vagyonát, ám társas, informális kapcsolatai révén továbbra is fenntartotta csoportidentitását: ebben központi szerepet játszottak a vendéglátás terei. Ennek legszemléletesebb bizonyítékait adják az állambiztonsági jelentések, valamint középosztályi származással, kapcsolatokkal bíró interjúalanyok visszaemlékezései a szocialista életvilágról, kapcsolati hálózatról (társasági életükről). A társaságban erős rendi jellegre utal, hogy az egyik tag lányának esküvője kapcsán is reprezentálták középosztályi létüket, ezáltal új taggal bővült a kör: „1961. aug. 1-én 18 h-kor Schwendtner lányának esküvője alkalmából: úri középosztály találkozója a Kálvin téri református templomban. Schwendtner sógora, Csenátony Gyula is tagja lett az asztaltársaságnak. Laky-Bagits elhozta barátnőjét, aki a Medikus presszóban felszolgálónő.”

A csoportból sokan rendelkeztek külföldi, nyugatra, Amerikába emigrált rokoni vagy baráti kapcsolatokkal. A külföldön élők sokszor pénzzel, értékes ajándékokkal támogatták az itthon lévő egykori középosztályt, ami a kapcsolathálózat státusátfenntartásban és átörökítődésben játszott jelentőségét mutatja.<sup>47</sup> A társaság egyes tagjai kapcsolatban álltak nyugati (főként az angol és az amerikai) követségekkel, ahonnan nyugati folyóiratokhoz juthattak: „Bez dai [István volt vezérkari ezredes] a társaság jelenlévő tagjainak amerikai könyvprospektust adott át tanulmányozás céljából, melyhez még rendelőívek is tartoztak. Schwendtner választott a könyvek közül, majd Zalán Miklóssal is választatott Bez dai könyveket azzal a megjegyzéssel, hogy >felírom a címedet és neked is küldetek 2 könyvet, közte egy szótárt, nem kell fizetni érte. Bez dai azután azt mondta Schwendtnernek és Zalánnak, szerezzenek még további címeket, gondolkozzanak azon, hogy kinek a címét lehet megadni.<”<sup>48</sup>

A társaság egyes tagjai továbbá kapcsolatban álltak „alvilági”, fehérgalléros bűnözőkkel, ilyen volt: Laki-Bagits Gábor, akit a tartótiszti értékelés, mint többszörös visszaeső szélhámost jellemez. „Nevezett a társaság legtöbb tagját már ismerte. Állítása szerint az Actio Katholika [Catholica]<sup>49</sup> nevű szervezet alkalmazásában áll.” Amikor a szélhámosság nyíltan kiderült róla, kiközösítették: „Dénesfai Dinnich Győzöt, *volt rongyos vezetőt* a társaságban először láttam, de mindenkivel jó viszonyban van. Leleplezte Laky-Bagits Gábort – aki bejárt korábban a társaságba, mint közönséges kabát-tolvajt, bűnözőt. Ezt

45 Így nevezik a mérnökök azt a segédet, aki topográfiai felvételeknél a jelző zászlóval vagy a léccel a felveendő, esetleg zsindegyel vagy cövekkel megjelölt pontokhoz áll. <http://www.kislexikon.hu/figurans.html>

46 ÁBTL. „Koccintó”. 3.1.5 0-11505/2. 104.

47 Utasi 2000.

48 ÁBTL. „Koccintó”. 3.1.5 0-11505/2. 126.

49 Magyarországon a püspöki kar 1932-ben hozta létre az Actio Catholicát néhány éves előkészítő munka után, amely a későbbi hivatásrendi szervezeteket - KALOT, KALÁSZ, EMSZO, Hivatásszervezet, KIOE - létrehozta és inspirálta. 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány online kislexikona: [http://server2001.rev.hu/oha/hu/\\_6\\_6.html](http://server2001.rev.hu/oha/hu/_6_6.html)

Perczel Sándor ezredes örömmel fogadta, azt a megjegyzést tette, hogy legalább tudjuk magunkat mihez tartani.”<sup>50</sup>

A jelentések megemlégették (és sugalmazták), hogy társaságból néhányan feketézéssel, valutázásból, szerencsejátékból vagy megőrzött értéktárgyaik eladásából tartották fent életszínvonalukat: „Dán Jenő igazi neve Drucker Jenő – szerencsejátékozók, többször volt emiatt is összetűzésben a hatóságokkal. (...) Schwendtner elmondta, hogy jelenleg a Margitszigeti Kaszinóban dolgozik, mint ellenőr.”<sup>51</sup>

A jelentések alapján elrendelték a nyomozást, feljelentést indítványoztak a Fővárosi Ügyészség felé, amelynek eredményeképpen többségüket rendőri figyelmeztetésben részesítették, és felszólították, hogy hagyják abba az asztaltársaság látogatását. A társaságból végül csak Benkő Kálmán, Elekes Károly, Kertész János, és Schwendtner Oszkár – ellen indítottak eljárást. Több esetben idős koruk miatt tekintettek el a feljelentéstől és megelégedtek egy figyelmeztetéssel.<sup>52</sup>

A belügyi szervezetek saját működésük eredményességét (is) igyekeztek alátámasztani jelentéseikben, ami az ilyen és hasonló források kezelését illetően feltétlenül kiemelendő. Ha nem volt „ügy”, feltárandó ellenséges tevékenység, a politikai vezetés kétségbe vonhatta a szervek „éberségét”. Ezért ezeket belülről, mesterségesen is gerjesztették, igazolván ezzel saját működésük hasznosságát és létjogosultságát, valamint elhivatottságukat a rendszer iránt. A „Koccintó”-ügy is arra utal, hogy mennyire eltúlozták az egyes kocsmák látogatóinak, közönségének szerepét, illetve veszélyességüket.

A „Koccintó” fedőnevű társaság életvilága a szocialista vendéglátás tereiben a hagyományos középosztályi életforma egyfajta kontinuitása, átmentődése, hiszen továbbra is a bevett életstílus-minták alapján használták a társasági élet formáit és annak félnyilvános tereit. A bemutatott vendéglátó, szórakoztató intézmények, és a hozzájuk kapcsolódó társas szórakozási szokások leírása a középosztály életstílusának kontinuitását ábrázolta a belügyi szövegekben. Ezeknek a polgáriként számon tartott szokásoknak a kiiktatását célozta meg az ötvenes évek kultúrpolitikája, sikertelenül. A polgári értékeken alapuló szórakozási formák kontinuitása a késő Kádár-korszakban egyre nagyobb nyilvánosságot kapott. A rendszer által életre hívott „új-középosztály” (elsőgenerációs értelmiségiek, mobil-rétegek) értékmintáiban a hagyományos középosztályi mintákat, szokásokat kezdte el követni.<sup>53</sup>

50 ÁBTL. „Koccintó”. 3.1.5 0-11505/2. 131.

51 Uo. 100-101.

52 Főkolomposok, aktív tagok: zömében 60-70 év körüli nyugdíjasok, a legfiatalabb 62, a legidősebb 78 éves volt. ÁBTL. „Koccintó”. 3.1.5 0-11505/2. 134-139.

53 Utasi 2000: 20-23; 189-203. május 1-ével megnyílt a főváros lakossága, továbbá a bel- és külföldi látogatók számára”. BFL. Fővárosi Tanács VB. XXIII.102a. 1961. július 12.

## *Hivatkozott irodalom*

Botos János et al. (szerk.) 1988: Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945-1956. Bp., Minerva

Felkai Gábor 1993: *Jürgen Habermas*. Bp., Áron

Foucault, Michel 1990: *Felügyelet és büntetés: A börtön története*. Bp., Gondolat

Gergely Ágnes 2005: Kávéházak. *Élet és Irodalom*, 49. évf., 44. szám

Gundel Imre – Harmath Judit 1979: *A vendéglátás emlékei*. Bp., KJK

Gyáni Gábor 1997a: A mindennapi élet mint kutatási probléma, *Aetas*, 1, 151-162

Gyáni Gábor 1997b: A középosztály társadalomtörténete a Horthy-korszakban. *Századok*, 6, 1265–1302.

Gyáni Gábor 1998: *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870-1940)*. Bp., Új Mandátum

Habermas, Jürgen 1987: Előkészítő megjegyzések a kommunikatív kompetencia elméletéhez. *Szociológiai Figyelő*, 2, 5-30; és In: Habermas, J. 2001: *A kommunikatív etika*. Bp., Új Mandátum, 58-79

Habermas, Jürgen 1994: *Válogatott tanulmányok*. Bp., Atlantisz

Havadi Gergő 2006a: Egyes budapesti vendéglők bűnügyi „fertőzöttsége” 1955-ben. *ArchivNet*, VI. évf., 3, [www.archivnet.hu/rovat/cikk.phtml?cikk\\_kod=197](http://www.archivnet.hu/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=197)

Havadi Gergő 2006b: Az „Új népi szórakozóhely”. *Fons*, XIII. évf., 3, 315-354

Horváth Sándor 2004: *A kapu és a határ: mindennapi Sztálinváros*. Bp., MTA Történettudományi Intézete

Kelley, Harold H. 1986: Two functions of reference groups. In: Hyman, Herbert H. – Singer, Eleanor (szerk.): *Readings in Reference Group Theory and Research*. New York, The Free Press, 77-83

Majtényi György – Szatucsek Zoltán 2001: *A szabó tüje és a cipész dikicse. Dokumentumok a kisipar és a kiskereskedelem államosításának történetéből*. Bp., MOL

Majtényi György 2005: *A tudomány lajtorjája. „Társadalmi mobilitás” és „Új Értelmiség” Magyarországon a II. Világháború után*. Bp., Gondolat

Molnár Gál Péter 2001: *A pesti mulatók*. Bp., Helikon

Pető Iván – Szakács Sándor 1985: *A hazai gazdaság négy évtizedének története. 1945-1985*. Bp., KJK

Rainer M. János (szerk.) 2004: *A „hatvanas évek” Magyarországon*. Bp., 1956-os Intézet

Saly Noémi 2004: „Ide minden rangú ember és mindkét nem eljöhethet...” A pesti kávéház, mint a társas élet színtere. *Budapest Negyed*, 46, 2004. tél, 39-66

Szekeres András 2006: A fegyvelmezés technikáitól az elsajátítás taktikájáig. Foucault és De Certeau a modernitás alakzatairól. *Híd*, 3, 37-48

Szőnyi Tamás 2005: *Nyilvántartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül. 1960-1990*. Bp., Magyar Narancs - Tihany-Rév

Utasi Ágnes 2000: *Középosztály - kapcsolatok*. Bp., Új Mandátum

Valuch Tibor 2001: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Bp., Osiris